

Pobožna bošnjačka poezija od 1990. do 2000. godine (II.)

GENERACIJA PJESNIKA ROĐENIH ŠEZDESETIH GODINA

Dr. Zilhad KLJUČANIN

Glavne značajke poezije Semezdina Mehmedinovića (1960.), u rasponu od *Modraca do Sarajevo bluesa*¹, su “jezička askeza i estetski rigorizam”². Sve do *Sarajevo bluesa* (pa i u njemu), u ovako koncipiranoj estetskoj vizuri nema mjesta pobožnoj dimenziji.

U *Sarajevo bluesu* pobožna naznaka može se samo nazrijeti u onom ratnom okviru koji je zajednički za cjelokupnu bošnjačku poeziju kraja XX. stoljeća. Dva vidljiva punkta ratno-pobožne osjećajnosti nalaze se u Mehmedinovićevim pjesmama *Mezarje šehida* i *Religioznost*. Prva je pjesma u prozi, tematizira ratnu pogibiju, “tijelo pred pokopavanje” na “mezarju šehida”. Ali, tema se ovdje razgrađuje više artistički nego doživljano vjerski, Mehmedinović (slično kao Musabegović u pjesmi *Na daidžinoj džezazi*), mada “osjeća(m) prisutnost Boga u svemu”, izvan je i rituala i osjećajnosti kakvu takav ritual proizvodi. Pjesnik kaže: “sada se sve u meni opire smrti” – i to opiranje smrti luči detaljnu poetsku opservaciju “svega što nije smrt”, što je život: “vojnici na koljenima: još je dječak”, “muškarci otvorenim dlanovima prelaze preko lica”, “jezikom pređem preko zubi i osjetim ukus ženskog karmina”, “niko ne plače”, a “mačka preskače sjenu minareta”.

U pjesmi *Religioznost*, također, ratno-pobožni okvir prerasta u artistički okvir, ratna gruba elementarnost u konačnom zbroju se uzdiže do razine koju “obasja božanski osmijeh / pitomine snage elemenata”:

*Uveče čekamo trenutak
kada se otvara forma:*

*nebo je još u mraku
zbog sjaja zemaljskih predmeta –
A onda kartonski postaju zgrade
crne u svojoj plošnoj sjeni
Tada se ukaže jarko nebo
a mjesec dobije svoj sjaj usred rata –*

*Sve u tom trenutku
i mog dječaka s dogledom na prozoru
obasja božanski osmijeh
pitomine snage elemenata*

Almir Zalihić (1960.) u tri knjige³ razlaže jednu poetsku materiju, ispisujući, kako se već voli reći, “jednu jedinu knjigu”. Tek u zadnjem razlaganju u ovoj poeziji se pojavljuju određeni pobožni konstruktivni elementi. Prvi takav element oslanja se na evokaciju nekog skladnijeg bivanja u povijesnim razmeđima Bosne.

U trosložnoj pjesmi *Preci* Zalihić poetski uokviruje nedatirano vrijeme punijeg života, čiji etnički osnov se otkriva tek u završnom, četvrtom, dijelu pjesme:

*Kad umre starac,
S praga kukurikne pijetao,
Na odžaku se zakikoće švraka.
Neko od ukućana prouči Jašin
I kaže: Nek nam je zdravo glava.
Za svaki slučaj podigne ruku k nebu
I šapne: Bože, griješnima oprosti.
Potom se na greblju
K'o šipak raspukne kabur,
Meleki izlaze iz vode,
Okolo greblja uče dove.*

Drugo tematizirano doba u Zalihića je posvema drukčije od prethodnog: ratno bosansko vrijeme. Vjera – naznačena u prvom dobu tek kao jedna od životnih komponenti – ovdje postaje životni princip, koji u zlom vremenu obdržava smisao samog egzistiranja, skupljajući ga u svojoj elementarnosti, “na ovom ili onom svijetu”. Pjesma *U džamijskoj avliji*, 1992. poetski supstancira događaj (koji se mogao desiti u svakom dijelu ratne Bosne) kad “vojska u naletu, stotine čupavih glava” atakira na najuočljiviji islamski znak, na džamiju, i “prstom pokazuje na nas bradata spodoba: / Ovo više nije vaša kuća” – a ugroženi, “laktovima naslonjen na serdžadu”, molitvom opovrgava tu činjenicu (ne i istinu!), jer zna: “i budućnost kamena je prah, / jer sve će proći kroz Božije sito. / Ali, nikad isto njihova prilika, / nikad isto naše mlado srce”.

Između tematizacije ta dva doba, Zalihić je ostvario nekoliko temeljno vjerničkih pjesama (*Bašluk, Melek, Čahura, vrijeme, Po starinskom, Sjeme*), u kojima se osjeća predan vjernički zanos; kao u ovim stihovima, naprimjer:

(...) Znamo, sve je u redu dok nas iz čahure
Ne izbaci vrijeme,
Dok postoji Božija nit
Kojom je naša koža
Zašivena za našu dušu.
(Čahura, vrijeme)

(...) Nestvaran je plamen što sjenku baca
pod nožne
prste. Zasigurno, nedostojni su oni što ne
drhte
pred Božijom sjenkom.
(Po starinskom)

(...) Koliko dugo
zračenje smrtno sveudalj žuri? I, Ti, Bože,
prelijepa
glasa! Razdvojeno je doba – od sjemena do
ploda –
sad hranu zemaljsku sipaš u zvijezde
ljudske.
“Nije li to Čudo?” (Jer) to smo mi, o, Veliki,
Svemogući, Blagi. Objavi da smo uzmošli,
jer meni nedostaje daha za veličanje. (...)
(Sjeme)

Selim Arnaut (1962.) u svoje dvije knjige poezije (*Krov, Svjetlost*, Sarajevo, 1988.; *Zašto ne znam opisati grad*, Ljiljan, Sarajevo, 1994.) rabi islamsku simboliku, onu koja se kristalizirala u općecivilizacijsku, i koja u poetskom tekstu, kod Arnauta posve modernom, funkcionira suvereno, bez dodatnih, izvantekstualnih, doznačavanja. Takav je, primjerice, melek, koji u suvremenosti, u amelekiziranom svijetu, ne vidi svoje mjesto, odlazi, “prašnjav, s oreolom oko vrata” (ne: povrh glave, već spalog oreola, oko vrata, poput omčel!):

Odlazi li zauvijek?

Prašnjav. S oreolom oko vrata. Ne mareći

*za put,
je li zavijan,
mnoštvom domova.*

Ružičastih. Zaraslih u inje.

Sa srpastim dimnjacima kroz koje

odlazi li zauvijek?

*Bol noseći u aktentašni,
kao pas među zubima kost.*

Potom, u ovoj poeziji može se pronaći gotovo nevjerovatan spoj pagansko-predajnog i islamskog svjetonazora. U pjesmi *Predanje* Arnaut (sa varljivom signaturom u samom naslovu!) započinje jedan poetski diskurs koji upućuje na pagansku svoju osnovu:

*gleda
i mami
gleda me i mami
močvarno oko
zagledan u čini
u čarobnoj kugli mjesečine*

*onoj snazi koja preda mnom bježi
darivah se (...) – da bi, iz tog paganskog
misticizma, odmah napravio nagal značenjski
skok, u – islamski misticizam: močvarno
oko koje mami se preobražava u pješčano
oko, stvoreno Božijim djelovanjem; a oko*

lirskog aktera, na kraju, posljednje što vidi je posuvraćena sufijska slika:

*guta me u sebe –
pijesak živ Tvojim osipanjem*

*i posljednje
što vidim*

*odsječena
ruka baščovana –
sa ružom na uhu zumbula*

Inače je ova poezija prepuna takvih, “posuvraćenih”, ali u modernoj poeziji potpuno funkcionalnih, pjesničkih slika. Takva se otkriva i u pobožno nijansiranoj pjesmi *Šamija* iz koje rastu ledenice. “Poslije molitve”, dešava se posve neočekivan horizont očekivanja, namjesto duhovne sabranosti “uokolo / Svjetlucaju komadići / Izgriženih noktiju”, dakle dokazi krajnje nesabranosti, da bi se, ipak, nakon dva stvarnosna reza (“Zatim balkon / Balkonski štrik”), sve uravnotežilo u slici “šamije iz koje rastu ledenice”, kao molitvenom prekrivaču svega izrečenog.

Fahrudin Hrnjić (1962.) objavio je jednu knjigu poezije: *Posljednja šetnja u sumrak* (Svjetlost, Sarajevo, 1998.).

Protežnost pobožnosti u njoj se događa u dva pravca: ratno-pobožnom i običajno-predajnom. Prvi tip počiva na ratom uvjetovanom osjećanju Bosne kao “zemlje na kojoj se iskušava nadljudska bestijalnost”, a ujedno mjesta gdje opstaju elementarna Božija znakovlja. Bosna je toliko iskusila patnju da pjesnik predlaže “dislokaciju” hadža: osim u Mekki, hadž se može obaviti i u – Sarajevu (!):

*Dođite
dođite na hadž
u naš lijepi grad
gdje dotiču se
sve svete knjige
i naše
i vaše
ovdje među brdima
surim
ostao je
trag*

*i naš
i vaš
u krvavim ruševinama
i svježim humkama
u molitvi
i kletvi*

Najveći broj pjesama pobožnog osjećanja zasnovano je, međutim, na običajno-predajnom temelju. Pjesma *Sabaha ranog tragovi*, naprimjer, ima supstanciju sadržaja u poznatoj legendi o šehidu koji noću dolazi pred turbe i uzima abdest⁴:

*U osami pored rijeke
ispod stare divlje kruške
turbe tri mezara*

*Unutra
zemljana testija
sa ubrusom na duvaru*

*Akšam prošô
i jacija
te noći testija
prazna ostala*

*Sutradan
kažu:
od vrata do mezara*

mokri tragovi

*ranog sabaha
među svjetovima ostali*

Pjesma *Grumen zemlje* je motivirana vjerovanjem o jednom fenomenu mistične medicine, onom “grumenčiću zemlje sa Pejgamberova mezara”. Kod muslimanskog starijeg svijeta, naime, postojalo je uvjerenje da taj “grumenčić” čuva kuću, zdravlje ukućana, a i sâm njego imanje je bogougodno djelo:

*Iz nenine sehare
pojavi se
grumenčić
Pejgamberova mezara*

*I grumen je
uzmirisao*

*na dženetska
vrata*

Knjiga *Posljednja šetnja u sumrak* zatvara se pjesmom *Dugo tako dugo*, jezgrovitom i veoma poetski uspjelom, koja, opet, motivira vjerovanje da se u mezarjima trebaju učiti dove. Na nedostatak toga, u pjesnikovoj viziji, posljedično odgovara sama priroda (tj. Bog), okrećući svoje lijepo lice (ružu), i nudeći drugo, opominjuće (trn):

*Mezarje tako dugo
niko nije obišao*

*Mezarju tako dugo
niko nije proučio*

*Dugo tako dugo
da se ruža
u trn okrenula*

Poezija Amira Brke (1963.)⁵ počiva “na lahko pomjerljivoj granici moderne i postmoderne”⁶.

Po poimanju tradicije (nacionalne, bosanski interkulturalne, poetičke), Brka je izrazit postmodernist, njegova poezija je, ustvari, posvemašnji dijalog sa tradicijom. “Njegov je oslon na tradiciju umjeren i suptilan, bilo da se radi o pjesmama sa rodbinskom ili zavičajnom tematikom... ili o pjesmama koje motivikom duboko zadiru u našu mučnu stvarnost.”⁷ Jedan krak živog prekomponiranja tradicije u ovoj poeziji je onaj koji računa na transcendentalnost. Eliptične pjesme *Kamo?* i *Pada snijeg*, tako, “približavaju se panlogističkom doživljaju Hume i Skendera, čime ovaj... pjesnik nastavlja plodotvornu liniju poezije svejedinstva čovjeka i prirode”⁸.

U prvoj pjesmi “svejedinstvo čovjeka i prirode” se ostvaruje u transcendentalnoj upitanosti, tamo gdje sve ima svoj odgovor i, čovjeku nedokučiv, smisao:

*tamni tragovi
na bijelu Tvojemu snijegu –
svjedoci noći iz koje put
vodi*

(*Kamo?*)

A u pjesmi *Pada snijeg* efektnom alegorijskom litotom zalazi se u potpuno suprotno svejedinstvo od prethodnog, u samoponištavanje bića, kako bi pjesnik rekao,

istapanje, koje je, ustvari, vraćanje Bogu:

*bijela Božija tišina
umiva
svijet*

*moju dušu
blagošću miluje*

*O da
nestanem
da se
skupa s njim
istopim
i Tebi vratim*

Druge dvije pjesme, *Mujezin* i *Hafiz*, ukazuju na islamsku simboliku, čiju amblematičnost Brka utapa u zahtjevnu, posve poetsku zadaću⁹: uzdići isuviše stvarnosni do metafizičkog fakta. Obična slika hafiza koji ide kasabom se tako, u poetskoj transpoziciji, premeće u čitav duhovni pokretni svijet, koji se ne samo kreće između dva civilizacijska miljea, nego (kao nišan!) i između “ovoga i onoga svijeta”, zbiljskog i orfejskog:

*Bilòkos
ahmedija
i brada
bîlā*

*Mnim – nišan!
iz mezarlukā kreno
kasabom da prohoda*

I u pjesmi *Ponestaje prostora* zbiva se orfejski zalazak u onostrano, ali, što bi se crnohumorno reklo (prikladno Brkinom tonu), sve se događa “na malom prostoru”: mejt (otac) urasta u drugi svijet polahko i “temeljito”, a taj svijet se, paradoksalno, “ubrzano širi”, toliko da pjesnik zaključuje:

(...) *Razmišljao sam dalje o tome
kako će
jednoga dana neminovno,
ako se nešto značajno
ne promijeni,
prostora nestati,
te će se,
prema tome,
presudna bitka budućnosti
između mrtvih i živih odvijati. (...)*

Pjesme *U snu Foča* i *Bosanski šehidi* na citatnoj (kur'anskoj) dotematizaciji razlažu etničku bošnjačku zlehudnost, čija simbolika nevinosti (šehidi, naprimjer) ostaje kao jedini zalag opstanka i bivanja "onih što još preseljeni nisu":

*Kao tijelima zemlju
sjemenom duša vaših
zasijali ste me*

(Bosanski šehidi)

Glumac Iso Porović (1965.) okušao se i u poeziji knjigom *Kehf* (Preporod, Zenica, 1997.). Naslov je, dakle, uzet po osamnaestoj kur'anskoj suri (Pećina) i, kao takav, uobličuje potpuno vjersku, ruhani (kako je imenuje Nedžad Ibrišimović) inspiraciju. Knjiga je komponirana kao svojevrsno duhovno putovanje, ne bez pretenzije da bude sufijsko, nedostignuto doduše u toj pretenziji, ali dovoljno čiste težnje da se mora respektirati. To putovanje započinje u Pećini (Kehfu), nastavlja se noćnim molitvama i zikrom, a završava u "gradovima u kojima pjesnik nije bio". Pećina je pokušaj pomirenja vanjskoga svijeta sa unutarnjim u Bogu, koji se ocrtava u kratkim poetskim strukturama, "malim slikama svejedinstva":

*...kad ono snijeg
(padajući na sedždu)
svojom bjelinom
slavi Njega –
bijeći se.*

***

*Gledam safove mezara,
Tvoji šehida, Samilosni.*

*U koji od njih da legnem,
da udahnem miris bilja džennetskog?*

***

*U osmijehu Tvom – moj je Grad.
Na ulici sretah poslani mi dar,
i bijah sasvim mlad.*

***

*Ovdje cvijeće miriše zeleno!
Zeleno čuje miris cvijeća zelenog.*

*Ti upali svjetlo
i hurme niknuše na mojim obalama.*

*Hurme ljubi svjetlo mirisa zelenog.
I kiše.*

Putovanje, dalje, teče u dvije molitve, u kojima se pjesnik moli Bogu, stupnjevito, od sasvim malih i jednostavnih molitvi (da dijete dobije naranču, naprimjer) do molitve za samospoznanjem:

1. *Amin!*

*Da popnem se na vrh kuće i da sa krova
vidim u daljini smiraj ušća rijeke
kojom tečem, molim Te.*

2. *Amin!*

Ciklus *Zikr* sastavljen je od tri kruga po trideset i tri poetsko-vjerske sentence, a svaka od njih započinje sa: "Slavljen neka je jedino Allah!", "Hvala neka je jedino Allahu!" ili "Veliki je jedino Allah!" Kao cjelina, ciklus oponaša dosezanje Božijeg prisustva kroz zikr, kako kaže pjesnik:

*Veliki je jedino Allah! Naše je da se njišući
dodirujemo, k'o trave u aprilu.*

Bilješke:

- ¹ Semezdin Mehmedinović je objavio tri knjige poezije: Modrac, Svjetlost, Sarajevo, 1984.; Emigrant, Zadrugar, Sarajevo, 1990.; i Sarajevo blues, Svjetlost, Sarajevo, 1992.
- ² Josip Osti: O poeziji i poetskoj prozi Semezdina Mehmedinovića, Vodnikova domačija, Ljubljana, 1996., str. 3.-4.
- ³ Raseljeno lice, Damad, Novi Pazar, 1993.; Raseljeno lice i druge pjesme, Damad, Novi Pazar, 1994.; Raseljeno lice i drukčije pjesme, Bosanska riječ, Wuppertal-Tuzla, 2000.
- ⁴ Takvu legendu gotovo ima svako turbe u Bosni. Sižejna osnova tih legendi može biti drukčija, ali gotovo sve legende imaju jedan isti narativni dio: nevino pogubljen čovjek (šehid, evlija) noću dolazi i klanja pred turbetom. Tragovi toga čina su: nestanak vode iz testije, mokra prostirka i peškiri. Stoga se u našim turbetima postavljaju testija sa vodom i peškiri – da se bogougodnik moli Bogu.
- ⁵ Amir Brka objavio je pet knjiga poezije: Prirodni redosljed, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 1996.; Bjelina paspartua, Oko, Sarajevo, 1997.; Zavičajni muzej, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 1998.; Antikrist u jeziku, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 1999.; i Na pergameni lica (izbor), Prosvjeta, Sarajevo, 2001.
- ⁶ Enver Kazaz: Svijet kao stalno zbivanje, u: Amir Brka: Prirodni redosljed, navedeno izdanje, str. 78.
- ⁷ Muhidin Džanko: Strah od teksta, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 1998., str. 166.
- ⁸ Enver Kazaz: Svijet kao stalno bivanje, navedeno izdanje, str. 78.
- ⁹ Inače, treba imati odvažnosti pa uzeti za motiv tako amblematične pojmove, pojmove koji su dospjeli do krajnje granice svoje simboličnosti, a preko te granice mogu olatko pasti u banalnost. Brka je, međutim, poglavito pjesmom Hafiz, ostvario antologijski poetski rezultat.

m